

1.01
Prejeto 21. 4. 2008

UDK 631.1(497.4) "1791/1848"

Peter Vodopivec*

O kmetijskih družbah na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem v predmarčni dobi

IZVLEČEK

Članek obravnava delovanje treh kmetijskih družb na Slovenskem in opozarja, da so se v prvih letih predmarčne dobe v načinu dela še zgledovale po kmetijskih družbah 18. stoletja, od dvajsetih let 19. stoletja dalje pa so pod vplivom štajerske kmetijske družbe in njenega predsednika, cesarjevega brata nadvojvode Janeza (Erzherzog Johann), širile svojo dejavnost in člansko zaledje. Med družbami je bila le štajerska organizirana v podružnicah in je imela med člani edina tudi večje število kmetov. Družbe so se posvečale preizkušanju novih kultur, orodij in pridelovalnih postopkov, v tridesetih in štiridesetih letih pa so spodbujale še gojenje industrijskih rastlin, uvajanje umetnih gnojil in zaščito pred nalezljivimi boleznimi. Hkrati so se zavzemale za razdelitev srenjskih pašnikov in za ureditev (gozdnih) služnostnih pravic, vprašanja kmetovega družbenega položaja in zemljiške odveze pa se vse do leta 1848 skoraj niso dotikale, čeprav so posamezniki že ugotavljali, da je za učinkovito gospodarjenje tudi v kmetijstvu potrebna svoboda. Avtor sklene z mislijo avstrijskega zgodovinarja Ernsta Bruckmüllerja, da predmarčnih kmetijskih družb ne kaže ocenjevati le po neposrednih gospodarskih učinkih njihove dejavnosti. Njihov glavni pomen je bil v oblikovanju modernizaciji naklonjenega ozračja in odpiranju kmetijstva novostim. V tej luči pa so tudi obravnavane družbe opravljale pomembno modernizacijsko delo.

Ključne besede: Slovenija, kmetijske družbe, kmetijstvo, modernizacija, predmarčna doba

ABSTRACT

ON AGRICULTURAL SOCIETIES IN THE CARNIOLA, STYRIA AND CARINTHIA IN THE PRE-MARCH PERIOD

The article focuses on the activities of three agricultural societies in Slovenia, and emphasizes that in the first years of the 19th century these societies were still modelled after the 18th century agricultural societies, while since 1820s they have expanded their activities and membership under the influence of the Styrian agricultural society and its president Archduke John Baptist of Habsburg, the Emperor's brother. The Styrian agricultural society was the only one of these societies to be organised in branches and have a more significant number of farmers among its members. Agricultural societies dedicated themselves to trying out new cultures, tools and production processes, and in the 1830s and 40s they also encouraged the cultivation of industrial plants, introduction of chemical fertilisers and disease prevention. At the same time they strived for the division of common pastures and regularisation of (forest) easement, but they have not touched upon the peasants' social position and abolishment of serfdom until as late as 1848, even though individual realisations have already been made that freedom was also necessary for efficient

* Dr., redni profesor, znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1; e-mail: peter.vodopivec@inz.si

management of agriculture. The author concludes the article with the statement of the Austrian historian Ernst Bruckmüller: that the agricultural societies in the pre-March period (1815-1848) should not only be evaluated in regard to the immediate economic effects of their activities. Their main significance lies in the establishment of an atmosphere open to modernisation and agricultural innovations. In this regard, agricultural societies that the author focuses on have carried out important work in the field of modernisation.

Key words: Slovenia, agricultural societies, agriculture, modernisation, pre-March period

V 19. stoletju so imele v prizadevanjih po modernizaciji kmetijstva, pri uvajanju novih kmetijskih postopkov, orodij in kultur in izobraževanju kmečkega prebivalstva posebno pomembno vlogo kmetijske družbe. V habsburški monarhiji in tako tudi na ozemlju, poseljenem s Slovenci, so kmetijske družbe, kot je znano, delovale že v terezijansko-jožefinskem času, vendar so po ukinitvi državne podpore v osemdesetih letih 18. stoletja omejile ali povsem prekinile svojo dejavnost in ponovno zaživele v prvih desetletjih 19. stoletja, ko jim je država obnovila podporo. Tedaj je prva začela z delom kmetijska družba v Celovcu (1803), za kar je imel posebne zasluge njen kancler, znani avstrijski kmetijski strokovnjak J. Burger. Leta 1807 so nato oblasti obnovile podporo tudi družbi na Kranjskem, toda zaradi vojn s Francozi se je lahko konstituirala šele leta 1814, z rednim delom pa je začela leta 1820, ko ji je uspelo izoblikovati stalnejši odbor. Leta 1819 je bila ob prizadevanju v Gradcu živečega, liberalneje usmerjenega cesarjevega brata nadvojvode Janeza (Erzherzog Johann) znova ustanovljena še štajerska kmetijska družba. Vse tri družbe so v predmarčni dobi tesno sodelovale in posebej na Kranjskem so kaj radi sledili štajerskim pobudam in zgledom. Pomembna vez med družbami je bil nadvojvoda Janez sam, ki je postal predsednik štajerske kmetijske družbe in pokrovitelj koroške in kranjske in je na najrazličnejše načine vplival tudi na njuno delo. Zanimivo je, da je bilo sodelovanje treh "notranje-avstrijskih družb" z goriško - po gradivu in literaturi sodeč - manj živahno, čeprav je goriška družba v predmarčnem času prav tako nadaljevala s svojim delom (po letu 1822 je bil v njenem vodstvu, večkrat tudi namestnik predsednika družbe, Valentin Stanič).¹

Na obseg in metode dela predmarčnih kmetijskih družb nazorno opozarjajo njihova pravila, ki govorijo o njihovem namenu in sredstvih za njegovo uresničitev. Po statutu kranjske kmetijske družbe je bil tako njen glavni namen "izpopolnjevanje kmetijstva v vseh njegovih panogah", kar naj bi družba poskušala doseči s spodbujanjem zanimanja za znanstveno ukvarjanje s poljedelstvom, s podpiranjem v

¹ Literatura o kmetijskih družbah, njihovem pomenu in njihovi dejavnosti je obsežna. Poleg splošnih zgodovinskih del obravnavajo kmetijske družbe v predmarčni dobi še: Ernst Bruckmüller: *Landwirtschaftliche Organisationen und gesellschaftliche Modernisierung, (Vereine, Genossenschaften und politische Mobilisierung der Landwirtschaft Österreichs vom Vormärz bis 1914)*, Geschichte und Sozialkunde, Salzburg 1977; Vlado Valenčič: *Organizacije za napredek agrarne proizvodnje, specialno šolstvo in strokovna literatura - Kmetijske družbe*. V: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, I. Agrarno gospodarstvo*, Ljubljana 1970, str. 525-556; Marjan Britovšek: *Razkroj fevdalne agrarne strukture na Kranjskem*. Ljubljana 1964; *Zgodovina ces. kraljeve kranjske kmetijske družbe s statističnim popisom kmetijstva na Kranjskem*, Zložil dr. Janez Bleiweis, Ljubljana 1855; Janez Bleiweis, *Zgodovinske črtice važnejšega delovanja c.kr. kmetijske družbe na Kranjskem od pričetka njenega delovanja v letu 1767 do konca leta 1867*. Ljubljana 1867; K. Dinklage: *Geschichte der Kärntner Landwirtschaft*. Klagenfurt 1966, str. 183-191; Ana Barth: *Erzherzog Johann und die k.k. Landwirtschaftsgesellschaft in Steiermark mit besonderer Berücksichtigung ihrer Anfänge*, Inaugural Dissertation an der Philosophischen Fakultät der Karl-Franzens Universität in Graz. Graz 1968.

Ljubljani uvedenega kmetijskega študija, s pridobivanjem in posredovanjem starejših in novejših kmetijskih spisov in del ter s sodelovanjem z drugimi kmetijskimi družbami. V isti sapi naj bi s pomočjo svojih članov zbirala podatke o stanju kmetijstva v deželi ter o pomanjkljivostih in ovirah, ki so preprečevale njegov dvig, pozorno pa naj bi spremljala tudi informacije o odkritjih, napredku in izboljšavah v poljedelstvu drugih dežel monarhije in v tujini ter si prizadevala odpravljati napake in predsodke doma. Člani naj bi o zbranih podatkih in informacijah razpravljali na polletnih zborih ter poročali o svojih izkušnjah in poizkusih. Pri tem naj bi preizkušali ne le nova orodja, kulture in gnojila, temveč tudi nove metode obdelovanja in organizacije kmetijskih obratov. Šele po opravljenih poskusih naj bi si nato preizkušeno s poučevanjem in zgledi prizadevali uveljaviti širše v deželi.² Podobno kot pravila kranjske so bila sestavljena pravila štajerske kmetijske družbe, ki so posebej poudarjala pomen znanosti (tudi kameralističnih) za razvoj kmetijstva in tesno povezanost družbe z graškim, leta 1811 prav tako na pobudo nadvojvode Janeza ustanovljenim izobraževalno tehničnim in muzejskim središčem Joanneumom.³ Koroška kmetijska družba je med tremi družbami sprva, kar zadeva elitno sestavo članstva in metode dela, še najbolj vztrajala pri posnemanju kmetijskih družb 18. stoletja, saj je svoja pravila odločneje posodobila šele leta 1830.⁴

V predmarčni dobi je bila med kmetijskimi družbami na tedanjem slovenskem ozemlju le štajerska organizirana v podružnicah, ki so delovale v manjših krajih in na podeželju, in je imela zato tudi največje število članov. Sedem podružnic naj bi imela že ob ustanovitvi, nato pa naj bi njihovo število naglo raslo, saj se je v treh letih (do leta 1822) povečalo kar na petindvajset (od tega jih je bilo šest na spodnjem Štajerskem).⁵ V odboru štajerske kmetijske družbe sta bila že v prvih letih po njeni predmarčni obnovitvi aktivna Slovenca zgodovinar Simon Povoden in Jurij Alič, dekan iz Vidma pri Ščavnici, ki je pravila družbe prevedel v slovenščino. Koroški in kranjski kmetijski družbi podružnic do leta 1848 ni uspelo ustanoviti, čeprav jih je kranjska načrtovala (iz nekega nedatiranega dokumenta je razvidno, da so jih v štiridesetih letih načrtovali kar enajst).⁶ Leta 1843 so o ustanavljanju podružnic razpravljali tudi na občnem zboru, vendar so oblasti na prošnjo, naj dovolijo njihovo ustanovitev, pozitivno odgovorile šele po revolucionarnih dogodkih leta 1848. K živahnemu prizadevanju za ustanovitev podružnic naj bi odbornike kranjske kmetijske družbe nagovoril nadvojvoda Janez, ki je skupaj s somišljeniki pripravil statut in organizacijsko shemo štajerske kmetijske družbe.⁷ Podružnice so

² Annalen der k.k. Landwirtschaft Gesellschaft in Laibach (dalje Annalen), Jg. 1833 und 1823, Laibach, 1830, str. 21 in naprej.

³ Verhandlungen und Aufsätze der k.k. Landwirtschaft Gesellschaft in Steiermark (dalje Verhandlungen), I. Heft, Grätz, 1819, str. 4 in naprej.

⁴ Blätter für Landwirtschaft und Industrie, Hsg. Von der k.k. kärntnerischen Gesellschaft zur Beförderung der Landwirtschaft und Industrie, I. Heft, Klagenfurt 1931, str. 3-23.

⁵ Vlado Valenčič, v op. 1 nav. delo, str. 527; Gl. tudi Josef Steinberger: Erzherzog Johann und der Bauernstand, Leseheft für die Bauern-Jugend der Hauswirtschaftlichen Fortbildungsschulen der Volksbildungsheimes St. Martin, St. Martin 1949, str. 15. Štajerska kmetijska družba je imela leta 1825 v 25 podružnicah 2710 rednih in 71 dopisnih članov, kranjska kmetijska družba pa v istem času le 130 rednih članov. Za Kranjsko: Schematismus von Krain und Kärnten vom Jahre 1826, Laibach - Leopold Egger Gubernial Buchdrucker, str. 317-329.

⁶ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Kranjska kmetijska družba v Ljubljani (AS 533), fasc. C 3 s korespondenco.

⁷ Zgodovinske črtice važnejšega delovanja c.kr. kmetijske družbe na Kranjskem..., cit. v op. 1, str. 27.

seveda štajerski kmetijski družbi zagotavlja večjo odmevnost na podeželju in spodbujale včlanjevanje kmetov med njeno članstvo. Vseeno se je tudi socialna in poklicna sestava članstva štajerske kmetijske družbe razmeroma počasi spreminjala. V predmarčni dobi so med člani vseh treh družb še naprej prevladovali zemljiški gospodje, graščinski upravitelji, državni in deželni uradniki, duhovniki, trgovci in izobraženci, kmetje pa so bili v manjšini in so kazali za delo družb nekoliko več zanimanja šele v zadnjem desetletju pred marčno revolucijo.

Do leta 1830 je med tremi družbami sicer formalno ovirala pristop kmetom le koroška kmetijska družba, ki je v pravilih izrecno določala, da mora imeti kmetovalec, ki želi postati njen redni član, po načelih "znanstvenega kmetijstva" organiziran obrat.⁸ V nasprotju s koroško nista štajerska in kranjska kmetijska družba postavljali za sprejem v članske vrste nobenih posebnih pogojev. Kranjska družba naj bi po statutu sprejemala za redne člane zemljiške gospode, kmetovalce in osebe, ki so imeli za razvoj kmetijstva posebne zasluge, po statutu štajerske kmetijske družbe pa so lahko njeni redni člani sploh postali predstavniki "vseh stanov".⁹ Kot je opozorila avstrijska zgodovinarica Ana Barth, se je v štajerski kmetijski družbi nadvojvoda Janez osebno zavzemal za pravila, ki bodo kmetom olajševala pristop. Tako je leta 1813, ko je pripravljal prvi osnutek družbinih pravil, menil, da je bila tedanja "organizacija kmetijskih družb preveč aristokratska". Svoj sedež "so imele v glavnih mestih", kjer so zvečine tudi delovale, to pa je koristilo predvsem velikim posestnikom, kar naj bi bilo tam, kjer je bilo veliko velike zemljiške posesti (npr. na Ogrskem in Češkem), resda dobro. Toda: ali "je mogoče v deželi z majhnimi posestniki, kjer je bogastvo bolj razdeljeno in so kmetje po svojem položaju premožnejši ter posedujejo svojo zemljo, medtem ko se gospodje omejujejo na 'suhe' dohodke, osnovati prav takšno družbo", se je spraševal Janez. Po njegovem mnenju bi morale kmetijske družbe pritegniti vse kmetovalce, ki imajo vsaj malo "dobre volje in so vsaj malo dovezetni za novosti, zanje bi morala biti značilna "popolna svoboda in demokratičen čut v znanstvenem oziru", hkrati pa ne bi smele biti omejene na deželne prestolnice in bi morale imeti po vsej deželi pododdelke, saj bi lahko le tako pritegnile kmetovalce ne glede na njihov stan.¹⁰ Takšna stališča so se zdela preveč demokratična celo znanemu dunajskemu profesorju kmetijstva Leopoldu Trautmanu, ki je sicer prav tako kot Janez ugotavljal, da kmetijske družbe ne smejo biti vodene "aristokratsko", vendar je istočasno nasprotoval njihovemu širokogrudnemu odpiranju, saj je bil prepričan, da kmet še ni "dosegel kulturne stopnje", ko bi lahko postal njihov neodvisen član.¹¹

Kmetov je bilo v štajerski družbi tako res precej več kot v koroški in kranjski. V koroško so lahko začeli kmetje sploh vstopati šele, ko je odbor ob prizadevanju Burgerjevega naslednika Matije Ahacla leta 1828 sprožil postopek za spremembo pravil in so oblasti dve leti pozneje nova pravila potrdile. Že leta 1833 je bilo v koroško kmetijsko družbo včlanjenih 29 kmetov in v naslednjih letih se je njihovo število še povečalo.¹² Očitno so se za vključevanje kmetov med člane družbe najmanj trudili na Kranjskem. Še leta 1840 so bili namreč člani kranjske kmetijske

⁸ Dinklage, n. d., str. 184-185.

⁹ Annalen..., Jg. 1822 und 1823, Laibach, 1830, str. 21; Verhandlungen..., I. Heft, Grätz, 1819, str. 11.

¹⁰ Barth, n. d., str. 31-34.

¹¹ Prav tam, str. 36.

¹² Dinklage, n. d., str. 184-185.

družbe le štirje kmetje.¹³ O problemu vključevanja kmetov so v družbi obširneje spregovorili že leta 1836, ko je nadvojvoda Janez, ki je bil navzoč na občnem zboru, glasno obžaloval, da med prisotnimi ni predstavnikov kmečkega stanu. Podobno je na občnem zboru kranjske kmetijske družbe pet let pozneje kmete pogršel guverner ljubljanskega gubernija J. Weingarten. Predsednik družbe grof Lichtenberg mu je odgovoril naslednje: "Če pogrša vaša ekscelenca tu članov kmetskega stanu, moram z obžalovanjem pripomniti, da je razlika pokrajinskega jezika, v katerem se razprave na občnem zboru ne morejo dobro vršiti, zadržek njih osebni udeležbi".¹⁴ Lichtenbergovega argumenta - jezikovne ovire - seveda v resnici ne gre podcenjevati, toda v odboru kranjske kmetijske družbe in na njenih občnih zbora se z vprašanjem, kako v večjem številu pritegniti kmete, niso obširneje ukvarjali. Spoznanje, da bodo modernizacijska prizadevanja resnično učinkovita le, če bodo zajela tudi kmečko prebivalstvo, se je v kranjski kmetijski družbi očitno razmeroma počasi uveljavljalo. Sicer pa naj bi bilo skromno število kmetov med člani kmetijskih družb v predmarčnem času širši avstrijski pojav. Tržaški Journal avstrijskega Lloydja je npr. še leta 1847 ugotavljal, da so "naša kmetijska združenja le delno že prej, delno pa šele v novejšem času začela sprejemati kmete med svoje člane", in pozval k intenzivnejšemu delu s kmeti.¹⁵

V zgodovinopisni literaturi prevladuje mnenje, da so predmarčne kmetijske družbe, kar zadeva praktično delo, zvečine posnemale kmetijske družbe iz časa reformnega absolutizma in se vedle kot svojevrstne "znanstvene ustanove", ne pa kot združenja, ki bi se zavzemala za razvoj kmetijstva na vseh ravneh in v vsem obsegu. Takšno sodbo potrjuje tudi podrobnejši pregled predmarčnega delovanja štajerske, koroške in kranjske kmetijske družbe, ki razkriva, da so se njihova vodstva in člani v prvi vrsti posvečali preizkušanju in uvajanju novih kultur, orodij in obdelovalnih postopkov ter iskanju novih proizvodnih možnosti v posameznih pokrajinah. Poskuse z novimi metodami, kulturami in orodij so delno opravljali na svojih posestvih, delno pa so družbe novosti organizirano preizkušale na svojih vrtovih in zemljiščih. O rezultatih poskusov so člani družb poročali v letnih poročilih in razpravljali na sestankih ter občnih zbora. Hkrati so zbirali podatke o stanju kmetijstva in živinoreje po pokrajinah in sestavljali statistične preglednice, štajerska in koroška kmetijska družba pa sta se na svoje članstvo obračali tudi s problemskimi vprašanji o možnostih uvajanja posameznih oblik kmetijstva in živinoreje ter pasem in kultur in odgovore nagrajevali in objavljali. Toda v opisanih prizadevanjih je, kot je razvidno iz letnih poročil, sodeloval le skromen del dejavnejših in podjetnejših članov. Na občnem zboru kranjske kmetijske družbe leta 1830 je njen predsednik grof Hohenwart npr. omenil, da se je na njegovo pobudo k poskusnemu sejanju ajde odzval le en član, pl. Scheuchenstuel, drugi člani ga pa niso posnemali.¹⁶ Podobno neuspešni so bili tudi pozivi članom, naj pogosteje segajo po strokovnih knjigah v družbini knjižnici. Kljub natančnim navodilom, kako se knjige izposojajo, in ponavljajočim se opozorilom na knjižnični fond, za pridobivanje znanja s pomočjo knjig in pisane besede, kot vse kaže, ni bilo pravega zanimanja. Predsednik kranjske kmetijske družbe grof Hohenwart se je v

¹³ Valenčič, n. d., str. 526.

¹⁴ Stane Mihelič: Kmetijska družba in ustanovitev Novic. V: Slavistična revija I, Ljubljana 1948, str. 30.

¹⁵ Journal des oesterreichischen Lloyd, XII, N. 94, 13. Juni 1847, str. 374-75.

¹⁶ Annalen..., Jg. 1829-30, Laibach, 1838, str. 5.

prvem zvezku Letopisov družbe, ki je z letnico 1822/23 izšel leta 1830, pritoževal, da je "na Kranjskem novejša kmetijska literatura skoraj povsem neznana", zato tudi Letopisi obravnavajo probleme, ki so jih "druga dela že pretresla".¹⁷ Pri tem so knjižnicam in pridobivanju novejših strokovne literature, ki naj bi bila zemljiškim lastnikom in kmetovalcem slabo poznana, v vseh treh družbah posvečali razmeroma veliko pozornosti. V knjižnici kranjske kmetijske družbe so imeli v tridesetih in štiridesetih letih 19. stoletja najnovejša dela kmetijskih strokovnjakov, kot so bili Liebig, Thaer in Trautmann.

Kljub omejenim uspehom predmarčne kmetijske družbe niso ostajale le pri poskusih, nagradnih nalogah in zbiranju strokovne literature. Spodbujale so tudi k živahnejšemu in posodobljenemu ukvarjanju s čebelarstvom ter k plemenitenju živinskih pasem, sadnih dreves in vinskih trt. Kranjska in koroška kmetijska družba sta se hkrati lotili obsežnejših izsuševalnih del, na pobudo štajerske kmetijske družbe pa je bila leta 1828 ustanovljena "notranje-avstrijska protipožarna zavarovalnica", ki so jo vse tri družbe vneto popularizirale. Medtem ko se je štajerska kmetijska družba tako pri praktičnem kot strokovnem in izobraževalnem delu lahko opirala na graški Joanneum, je bilo v Ljubljani in Celovcu treba ustrezne strokovno-izobraževalne ustanove še urediti. Kranjska in koroška kmetijska družba sta zato aktivno sodelovali pri ustanavljanju deželnih muzejev (v Ljubljani leta 1821, v Celovcu 1844), ljubljanski škof Gruber pa je leta 1821 na seji kranjskega stanovskega odbora, ki je sprejel sklep o ustanovitvi muzeja v Ljubljani, opozoril, da mora ta postati tudi industrijsko-obrtna in trgovskoizobraževalna ustanova, ki bo z razstavljenimi predmeti posredovala znanja fizike in mehanike, sčasoma pa po zgledu graškega Joanneja poskrbela celo za pouk navedenih smeri. Na povezanost muzejskega naravoslovnega fonda in domače tehniške proizvodnje je opozoril tudi kurator muzeja in predsednik kmetijske družbe grof Hohenwart, ki je k oblikovanju muzeja povabil kmete in rokodelce, saj naj bi to - kot je menil - koristilo razširitvi njihovega obzorja.¹⁸

Miselnost vodilnih članov predmarčnih kmetijskih družb slikovito ponazarja razmišljanje Matije Ahacla ob preoblikovanju koroške kmetijske družbe in potrditvi njenih novih pravil leta 1830. Ahacel je v prispevku, objavljenem v glasilu koroške kmetijske družbe, ugotavljal, da ima kmetijstvo posebej odlično mesto med gospodarskimi panogami, saj je najpomembnejša dejavnost za zadovoljevanje človekovih potreb. "Obrtna industrija" ("Gewerksindustrie") naj bi v tej luči le predelovala in "izboljševala" surovine, ki jih dobavlja kmetijstvo. Kmetijstvo in obrt bi se morala zato razvijati v medsebojnem ravnovesju, kajti v trenutku, ko pride do neasorazmerja v razvoju ene ali druge gospodarske panoge, ko je "die Industrie als Hauptsache gleichsam treibhausartig in die Höhe getrieben, die Landwirtschaft aber als Nebensache behandelt und vernachlässigt ...", nastane nenaravno stanje, ki - kot vse, kar je nenaravno - ne more dolgo trajati. Človeški rod pač, kot je pisal Ahacel, stalno (čeprav z občasnimi omahovanji in zastoji) napreduje in od časa do časa se morata spreminjati tudi kmetijstvo in industrija, da zadostita spremenjenim potrebam. Takšno spreminjanje naj bi bilo pri industriji zvečine hitrejše, medtem ko se kmetijstvo že zaradi svoje narave spreminja počasneje; med vzroki, ki naj bi

¹⁷ Annalen..., Jg. 1822-1823, Laibach 1830, str. IV.

¹⁸ Zmago Bufon: Začetki slovenskega meščanstva v industrijski družbi. V: Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 2, Ljubljana 1974, str. 127.

onemogočali hitrejši razvoj kmetijstva, je Ahacel omenjal raznolikost kmetijskih del, odvisnost kmetijstva od zunanjih, vremenskih in klimatskih razmer, razmeroma nizko ceno prehranskih proizvodov ter nizko izobrazbeno raven večine v kmetijstvu zaposlenega prebivalstva. Izobraževanje kmečkega prebivalstva naj bi bilo sploh pereč problem: medtem ko naj bi v obrti in industriji bodoče delavce in pomočnike tako rekoč od mladih nog pripravljali na njihov poklic, naj bi kmetijski delavci - brez posebnega predpouka in v različnih letnih časih - opravljali najrazličnejša dela. Tako naj bi ne bilo nenavadno, da je bilo ob slabi izobrazbi in (dvomljivem) socialnem izvoru kmečkih poslov toliko pritožb nad njimi. Z nemajhnimi težavami naj bi se srečevala tudi prizadevanja po izobraževanju kmečkih gospodarjev: ti naj bi si pogosto težko kupili knjige, hkrati pa naj bi ne znali ali ne hoteli brati, saj naj bi jim bil "urejen način mišljenja in dojemanja" tuj. Sicer pa naj bi kmet za urejen šolski pouk ne imel "niti veselja, niti časa" (redni šolski pouk je bil, kot je menil Ahacel, slabo prilagojen njegovim možnostim in potrebam), za "pot po svetu", na kakršno se je lahko odpravil obrtniški pomočnik, pa tudi ne denarja. In ne nazadnje: nikoli naj bi ne bilo gotovo, da je tisto, kar je uspelo na tujem, dobro za domače razmere. Za kmeta naj bi bilo pač najboljšo tisto, kar je uspelo sosedu, in uspešen sosed mu naj bi bil tudi najboljši zgled.¹⁹

Ahacel je menil, da lahko posamezniki ali kmetijske družbe sami zase le v omejenem obsegu vplivajo na spremembo razmer. Zato si morajo na izboljšanje razmer prizadevati vplivati z združenimi močmi, najustreznejša pot, ki naj bi jo pri tem ubrali, pa naj bi bilo "razširjanje novih znanj in izkušenj ter oblikovanje smotnih, praktičnih zgledov". To naj bi bila tudi glavna naloga leta 1830 reorganizirane koroške kmetijske družbe in ta naj bi v prihodnje zbrala okoli sebe predvsem takšne člane, ki bi lahko - ob sredstvih, ki so jim na razpolago - služili za zgled in manj spretnim sosedom nudili potrebno pomoč. Družba naj bi več takšnih članov že imela, vendar bi si morala prizadevati, da bi se njihovo število še povečalo in bi se njena dejavnost razširila po vsej deželi. Koroška kmetijska družba naj bi torej uporabljala podobne metode dela kot družbi na Kranjskem in Štajerskem, stik z zaupniki na deželi pa naj bi vzdrževala s pomočjo dopisovanja in rednih zborov v deželni prestolnici.²⁰

V vseh treh družbah so se v soglasju s prizadevanji po racionalnejši izrabi zemlje in gospodarnejšem ravnanju z gozdovi zavzemali za razdelitev srenjskih pašnikov ter za odkup oziroma ureditev služnostnih pravic. Proces razdeljevanja srenjske zemlje je bil po prepričanju vodilnih članov družb prepočasen, kar naj bi bila predvsem posledica kmetovega nezaupanja do novih metod dela (med drugim prepričanja, da bo razdelitev srenjskih pašnikov škodljivo vplivala na razvoj živinoreje) in njegovega strahu, da bo dobil pri razdelitvi slabši kos zemlje ali pa bo kako drugače prikrajšan. Matija Ahacel se je zato v poročilu guberniju leta 1836 zavzel za odločnejše ukrepe in je predlagal, naj se zemljišča razdelijo, če ne v celoti, pa vsaj deloma tudi tam, kjer del upravičencev razdelitvi nasprotuje, saj naj bi nasprotniki razdelitve srenjskih zemljišč kmalu spoznali, da omogoča razdelitev boljšo izrabo deleža, in sledili zgledu tistih, ki so na razdelitev že pristali.²¹ K razdelitvi srenjskih zemljišč so vse od začetka izhajanja spodbujale tudi Novice. "Ako bi vse per starim ostali bi še vi tudi

¹⁹ Blätter für Landwirtschaft und Industrie..., nav. kot v op. 4, str. 30 in naprej.

²⁰ Prav tam.

²¹ ARS, fond Gubernij v Ljubljani (AS14), fasc. 31, 1837-8, št. 20764.

turšice in podzemlejskih hrušek (krompirja) ne sadili", so pisale. "Koliko jih je reklo: Kdo bo zemljice (krompir) sadil, so le za svinje. Koliko ljudi pa zdaj od njih živi?"²² V Novicah so leta 1844 z aktualiziranim, kranjskim razmeram prilagojenim povzetkom spisa koroškega kmetijskega strokovnjaka J. Burgerja²³ zavračali očitno še močno razširjene ugovore proti razdeljevanju srenjskih pašnikov in posebej kmečki strah, da bo povzročila opustitev srenjske paše škodo živinoreji. "Res je, de kmet na shtevilo vezh shivine redi, zhe jo pase, kakor zhe jo ne; pa nihzhe ne more tajiti, da se le slabo redi shivina na obzhinskih pashnjah. Zhe hozhes od krav kaj prida namolsti, njim morash sraven pashe doma she dvakrat na dan poloshiti; ali bi ne bilo bolji, ko bi ti nekaj manj glav shivine, pa tisto bolji redil? Veliko bolji bi bilo sa kmeta, da bi ne le samo shita in slame, ampak tudi pizhe ali klaje sa shivino dosti perdelovali. Od shivine, ktero zhes poletje pasete, in jo dalezh na pasho gonite, nimate rasun malo pustiga gnoja nizh dobizhka. Koliko dobriga gnoja se potem takim pogubi? Dokler kmet ne sposna, da mora shrivino vezhidel tudi savoljo gnoja imeti, ne saslushi zhastitljivega imena kmetovavz".²⁴

Hitrejšje razdeljevanje srenjskih zemljišč naj bi med drugim ovirali večji in bogatejši kmetje, ki naj bi kajzarjem in ubožnejšim odrekli pravico do deleža. Novice so se v tem pogledu postavile na stališče oblasti, da je treba srenjske pašnike razdeliti med vse, ki so bili tradicionalno upravičeni do paše (ne glede na to, ali imajo živino ali ne), torej tudi med kajzarje in revnejše, čeprav naj bi pri tem deleže določali glede na velikost kmetijskih zemljišč, kar je pomenilo, da so veliki kmetje avtomatično dobili največ. Po Bleiweisovem mnenju je bila v tej luči leta 1845 povsem pravična in ustrezna razdelitev srenjskega (občinskega) travnika "na Dobravah", kjer so na priporočilo "ljubljsanske mestne gosposke" razdelili zemljo po kriteriju velikosti kmečkih zemljišč. "Kmetje s celim gruntom" so dobili "7 oralov", kmetje "s pol grunta po tri orale in pol" in tako naprej vsak svoj delež" ... vse do kajzarjev, ki so dobili oral, so poročale Novice. Gruntarji naj bi sicer "dolgo ne hoteli dovoliti", "da bi se tudi kajzarjem kaj dalo", toda "gruntna gosposka, ki je po očetovo tudi zanje skrbela, je gruntarjem razločno pokazala, de bi to prav ne bilo...", saj so "vendar dosihmal pravico imeli, na imenovani pašnji pasti", "pa tudi zato ne, ker bi se jim po tem takim njih živež tako okrajšal, de bi sicer ne mogli pošteno izhajati".²⁵ Bleiweis se je v isti sapi zavzemal tudi za to, da bi ob razdelitvi srenjske zemlje določili del za učitelja, kar bi po njegovem prepričanju prispevalo k hitrejšemu ustanavljanju šol na deželi.

Drug problem, ki je od srede tridesetih let 19. stoletja zaposloval kmetijske družbe, je bilo vprašanje novega gozdnega reda in gozdnih služnostnih pravic. Leta 1836 je stališče kranjske kmetijske družbe v zvezi z gozdnimi služnostnimi pravicami opredelil odbornik F. Galle, ki je menil, da so gozdne služnostne pravice nezdržljive z zahtevami po zaščiti in racionalni izrabi gozda, predvidene kazni za kršitelje gozdnega reda pa "ob nizki stopnji izobrazbe upravičencev gozdnih služnosti" ne dosejajo namena. Nerešeno vprašanje servitutov naj bi bilo tako glavni krivec za uničevanje gozdov, ki naj bi postalo ob rastoči porabi lesa pereč gospodarski problem. Galle se je zato v imenu več odbornikov in članov kranjske kmetijske družbe

²² Novice, list 42, 16. kozoperska 1844.

²³ Britovšek, n. d., str. 72.

²⁴ Novice, list 47, 20. listopada 1844, str. 185-186.

²⁵ Novice, list 50, 10. grudna 1845, str. 199.

zavzel za odpravo služnostnih pravic "proti primerni in pravični odškodnini v naravi" oziroma tam, kjer upravičenci do lesa takšne odškodnine ne bi mogli koristiti, v denarju.²⁶ Kmetijska družba se je torej, kar zadeva gozdne služnostne pravice, postavila na stališče zemljiške gosposke in lastnikov gozdov, ki so spoznali, da je les pomemben kapital in so poskušali dobiti gozd povsem v svoje roke. Predsednik kmetijske družbe grof Lichtenberg je na zasedanju kranjskih deželnih stanov v tem smislu predlagal, naj se - glede na to, da bo določanje višine odškodnine za služnostne pravice podložnikov dolgotrajno delo - takoj odmeri in začasno prepusti dotedanjim upravičencem polovica servitutnega gozda, v drugi polovici pa naj zemljiški lastnik "uvede umno gospodarstvo". Po Lichtenbergovem predlogu bi postali kmetom odmerjeni gozdni deleži sestavni del podložnega zemljišča in bi morali zato zanj plačati davek.²⁷ K odpravi služnostnih pravic so spodbujali tudi železarji, ki so dokazovali, da so kmetom gozdovi le v breme, njihove težnje po razširitvi paše na gozdne površine pa v nasprotju z interesi domače železarske industrije.

O najpomembnejšem kmetijskem vprašanju - kmetovem družbenem in gospodarskem položaju, njegovih obremenitvah ter o zemljiški odvezi pa v kmetijskih družbah na Štajerskem, na Koroškem in na Kranjskem vse do leta 1848 - vsaj po letnih poročilih sodeč - skoraj ni stekla beseda. Različni sestavki, ki so dokazovali nerentabilnost organizacije zemljiškega gospodarstva so sicer že v dvajsetih in ponovno v štiridesetih letih 19. stoletja izšli v praškem časopisu *Gospodarske novosti* (*Oekonomische Neuigkeiten*), ki ga je v letih pred marčno revolucijo urejal prvi upravnik vrta kranjske kmetijske družbe Franc Ksaver Hlubek, toda vprašanje o zemljiški odvezi je ostajalo vse do konca predmarčne dobe politično močno občutljiva tema. V deželah s slovenskim prebivalstvom so v predmarčnem obdobju na "težavnost in krivičnost" kmetovega položaja občasno opozarjali le redki, razsvetljensko ali zgodnje liberalno usmerjeni posamezniki. Med njimi naj bi bili nekateri duhovniki, posebno župnik Šraj, ki je v svojem slovenskem katekizmu (1819) obsodil tlako in je cenzura zato preprečila njegov izid. V literaturi se kot kmetu naklonjen liberalnejše misleč graščak-meščan omenja tudi Andrej Smole, ki naj bi na oskrbnikovo pritožbo, da kmetje niso poravnali niti polovico dajatev, dejal: "Boga hvalimo, da so nam hoteli še toliko dati, saj jim nismo nič posodili".²⁸ V tridesetih in štiridesetih letih pa so se na raznih delih slovenskega ozemlja že oglašali tudi z gospodarstvom se ukvarjajoči možje, ki so trdili, da spodbuja k odpravi ostankov fevdalnega razmerja preprosta gospodarska računica, saj je za učinkovito gospodarjenje v kmetijstvu potrebna svoboda. Leta 1833 je npr. Mathias Riebenwein iz Poreč na Koroškem v poročilu o gospodarskih razmerah v celovški kresiji, ki ga je poslal ljubljanskemu guberniju, ugotavljal, da mora "človek slediti naravi in dopustiti industriji, trgovini in kmetijstvu svobodo v njihovem delovanju".²⁹ Dve leti pozneje je zemljiški posestnik Tadaus Lanner v podobnem poročilu - prav tako s Koroške - menil, da bi pravičen patent o odvezi in odpravi desetine močno spodbudil kmetovo prizadevnost, združen z liberalnejšo ureditvijo arondacije in delitve

²⁶ *Annalen...*, Jg. 1836, Laibach, 1837, str. 18-19.

²⁷ Josip Apih: *Deželni stanovi kranjski od 1818-1847*. V: *Letopis matice slovenske za leto 1890*, Ljubljana 1890, str. 165-167.

²⁸ Lino Legiša: *Zgodovina slovenskega slovstva*, II. del - *Romantika*, Ljubljana 1959, str. 9.; Josip Mal: *Zgodovina slovenskega naroda*, Zvezek 10. Celje 1931, str. 479-480.

²⁹ *ARS*, AS 14, fasc. 31-2, 1835-36, št. 1872/246, 28. Jänner 1833.

kmetij pa pospešil večja vlaganja v kmetijstvo.³⁰ Na (pre)visoke dajatve in velike obremenitve kmeta je sredi tridesetih let opozarjal tudi Jakob Scheliessnig, železarski strokovnjak, doma iz Libuč pri Pliberku in poznejši nadzornik Eggerjevega železarskega podjetja, ki je pozival k posnemanju nemških držav in k sporazumnim dogovorom med kmeti in zemljiškimi gospodi, s katerimi bi kmetje postali svobodni lastniki zemljišč.³¹ Še določnejši je bil Franc vitez Moro, lastnik znane tekstilne tovarne v Vetrinju pri Celovcu, ki je dokazoval, da je "dvema gospodarjema, ki si vedno sovražno stojita nasproti, pripadajoča posest" pravi nesmisel. "Komu bo padlo na pamet, da bo dvignil kulturo zemlje, od katere je treba plačevati desetino?" se je spraševal in se zavzel za "vzpostavitev pravičnega in primerne merila, ki naj na izrecno željo lastnika (torej kmeta), da želi osvoboditi svojo posest nadlastnika (tj. zemljiškega gospoda), služi za osnovo (zemljiške) odveze". Na ta način bi zemlji končno "pripustili sile, ki so primerne za njeno kultiviranje" in se kmalu lahko prepričali, "kako postanejo kapitalije, vložene v osvoboditev kmetije in zemlje", produktivne tam, kjer so imele dotlej le pasivne učinke.³²

V tridesetih letih 19. stoletja je o "prednosti neomejene svobode zemljiške lastnine" pisal tudi kmetijski strokovnjak in dolgoletni aktivni član koroške kmetijske družbe J. Burger, toda članek, v katerem je trdil, da je za "dvig kulture tal" treba kmeta najprej napraviti za dejanskega lastnika zemlje, saj brez lastnine ni spodbude, omejena lastnina pa je le polovičen ukrep, ki ima več škodljivih posledic kot prednosti, je glasilo koroške kmetijske družbe objavilo šele maja leta 1848.³³ Sicer pa so bila lastniška razmerja v kmetijstvu tema, ki so se je do srede štiridesetih let 19. stoletja izogibali celo časopisi, ki so se drugače zavzemali za liberalnejšo obrtno in trgovinsko politiko - kot v Gradcu izhajajoči Notranje-avstrijski in obrtni list in tržaški Journal avstrijskega Lloydja. Kako občutljivo je bilo vprašanje v očeh dunajskih oblasti je razkril ponatis Hlubekovega članka o nerentabilnosti tlake in fevdalne organizacije zemljiškega gospodarstva iz praških Gospodarskih novosti, ki ga je leta 1847 priobčila Grazer Zeitung. Avstrijski policijski ravnatelj grof Sedlnitzki je ostro pogrjal graške policijske oblasti in cenzorje, ker so si privoščili takšen spodrseljaj in poudaril, da članek, objavljen v glasilu, ki je namenjeno ozkemu krogu strokovnjakov, še zdaleč ne spada v širše razširjen časopis.³⁴

Toda potem ko je cesar septembra 1846 s posebnim patentom priporočil odkup naturalnih dajatev, je začelo časopisje vprašanju kmetovih obremenitev in lastniških razmerij v kmetijstvu vseeno posvečati nekoliko več pozornosti. V glasilu koroške kmetijske družbe je še oktobra leta 1847 res izšel članek, ki je odločno zavračal "liberalno miselnost v kmetijstvu". Njegov avtor - Thomas Khackl - je celo zastopal stališče: "Wo der Bauer nicht muss, Rühret er weder Hand noch Fuss,"³⁵ čemur je še pred izbruhom revolucije - februarja 1848 - na straneh istega glasila odločno ugovarjal J. Rainer (kmetovalec iz Štajerske - Landwirth aus Steiermark),

³⁰ ARS, AS 14, fasc. 31-4, 1837, št. 15 892, 24. August 1835.

³¹ Prav tam, 8. in 15. Mai 1836. Za Scheliessniga gl. tudi: Jože Šorn: Začetki industrije na Slovenskem, Maribor 1984, str. 187.

³² ARS, AS 14, fasc. 31-4, 1837, št. 15 892, 9. April 1836.

³³ Mitteilungen über Gegenstände der Landwirtschaft und Industrie Kärntens, N. 5, Mai 1848, str. 39-40

³⁴ Peter Vodopivec: O gospodarskih in socialnih nazorih na Slovenskem v 19. stoletju. Ljubljana 2006, str. 244.

³⁵ Mitteilungen über Gegenstände der Landwirtschaft und Industrie Kärntens, N. 12, Oktober 1847, str. 97-99.

ki je Khacklovo pisanje razglasil za "rokokojevsko humorsko" in pozval k liberalnim reformam v kmetijstvu.³⁶ Leta 1846, po objavi cesarjevega patenta, so se o "tlaki in gosposkih davkih" prvič obširneje razpisale tudi Novice. Članek, ki ga je po vsej verjetnosti napisal Peter Hicinger, je očitno nastal v strahu, da bodo kmetje cesarjev patent razumeli kot napoved odprave obveznosti in dajatev brez kakršne koli odškodnine, saj je dokazoval, da so kmetove obveznosti rezultat v preteklosti sklenjenih dogovorov med obdelovalci zemlje in njenimi lastniki (zemljiškimi gosposdi) in jih zato ni mogoče enostavno prekiniti. "Zveza med "gosposkami in njih kmeti" ali "zveza med večjimi in manjšimi posestniki" je pisca spominjala na zvezo "podložnih vsake dežele" z "višim deželskim poglavarjem, kraljem ali cesarjem". "Kakor jih on vlada (viža), varuje notranjih in vunanjih sovražnikov, in skerbi sploh za njih častno srečo, tako so mu tudi oni dolžni pokoršino skazati, s častjo in ljubeznijo vred in davke zvesto in voljno odrajtovati," je ugotavljal Hicinger. O upravičenosti dajatev vladarju naj bi torej ne bilo mogoče dvomiti, podobno upravičen pa naj bi bil do dajatev in kmetovih služnosti tudi zemljiški gospod.³⁷

Vendar se pisec, kot kaže, sam sebi ni zdel posebno prepričljiv in se je zavedal, da bo kmete s svojo razlago cesarjevega patenta neprijetno razočaral. Tako je obširno opozoril na vladarske reformne ukrepe v zadnjem stoletju in opomnil, da "ni pozabiti koliko je stan kmetov od milosrdnih avstrijskih vladarjev v poslednjih letih polajšan in izboljššan". "Se vzame vse do zdaj rečeno vkupej, je lahko soditi, de gosposkini davki, tlake in desetine imajo svojo posebno lastnost in pravico ..., de jih nihče ne sme odvreči, ali se jim odpovedati," je menil. "Kmetovavci so nekadaj dobili svojo zemljo le s to pogodbo, de so se volili tudi opravljati, kar se je od njih tirjalo. Drugači bi se jim tudi posestvo ne bilo dalo ... Ako se hoče kdo tlake ali desetine znebiti, ali čisto oprostiti, ne gre drugači, kakor de se s svojim gospodom pogodi, in ali naenkrat vse odplača, ali vsako leto nekaj da. Bi hotel in mogel kdo se tem nakladam ustaviti, bi po taki poti tudi kupec prodajavcu, dolžnik posojavcu, nazadnje tudi otrok očetu se smel odpovedati. Pa kam bi potem takim svet prišel? Ali bi ne bilo vse narobe ...?".³⁸

Hicinger v svojem članku nedvomno ni povzegal le svojih in Bleiweisovih stališč, temveč tudi stališča večine odbornikov kranjske kmetijske družbe. Pri tem so zelo verjetno vsi poznali v Oekonomische Neuigkeiten in Grazer Zeitung objavljen Hlubekov članek, v katerem je Hlubek opozarjal ne le na nerentabilnost tlake in ostankov fevdalnih obveznosti, temveč tudi na spremenjen odnos med zemljiškimi gosposkami in podložniki, s katerim je postalo nekdanje "patriarhalno razmerje" (kot je pisal) stalen vir preprirov, nesporazumov, kmečkih pritožb, nezadovoljstva in nemira. Toda medtem ko je bil Hlubek leta 1847 kljub pohvalam cesarjevemu patentu mnenja, da ta ni izpolnil pričakovanj, so se v kranjski kmetijski družbi in v Novicah omejili na opozorilo kmetom, "de po ti novi postavi ni nikakor tlaka ali desetina overžena, ampak le odkupovanje od tlak in desetini polajšano", kar pa naj bi zopet ne pomenilo, da je "zapovedano", saj naj bi se k odkupu ne "silila" ne zemljiški gospod, ne podložnik.³⁹ Hlubekova strokovna dela in prizadevanja so v kranjski kmetijski družbi sicer cenili, toda njegovim pogledom na odpravo tlake in kme-

³⁶ Prav tam, N. 2, Februar 1848, str. 15-16.

³⁷ Novice, list 45, 11. listopada 1846, str. 178-79, list 46, 18. listopada 1846, str. 182-83, list 47, 25. listopada 1846, str. 186, list 48, 2. grudna 1846, str. 191.

³⁸ Novice, list. 48, 2. grudna 1846, str. 191.

³⁹ Novice, list 11, 17. sušca 1847, str. 42.

tovih obveznosti do zemljiškega gospoda vsaj javno niso sledili.

* * *

Medtem ko so obravnavane tri družbe v prvih predmarčnih letih glavno pozornost posvečale predvsem uvajanju novih prehrabnih kultur, intenzivnejši živinoreji in sadjarstvu, so v njihovih odborih v tridesetih in štiridesetih letih vse več razmišljali in razpravljali tudi o gojenju industrijskih rastlin (murv sviloprejk, hmelja, lanu, sladkorne pese), gnojenju in umetnih gnojilih ter o zaščiti pred rastlinskimi škodljivci in nalezljivimi živinskimi in človeškimi boleznimi (npr. o cepljenju proti kozam). V Letopisih kranjske kmetijske družbe so leta 1843 objavili popis kranjskega rastlinstva, pripravljali pa so tudi kmetijsko topografijo. V vseh treh družbah so hkrati spodbujali in podpirali kmečke obrti, ki naj bi bile in ostale pomemben vir kmetovega dodatnega zaslužka. Predsednik graške podružnice štajerske kmetijske družbe je tako leta 1831 ugotavljal, da na Štajerskem kmetom ob ugodnim vremenskih razmerah resda ne primanjkuje hrane, toda denarja zvečine nimajo. Zato se je zavzel za posnemanje čeških, šlezjskih in saških kmetovalcev, ki naj bi uspešno gojili, trli in predli lan. Za gojenje in predelavo lanu ter podeželsko tekstilno obrt naj bi imela, kot je menil, Štajerska prav tako ugodne pogoje kot Češka, Šlezija in Saška, poživitev kmečke tekstilne obrti pa bi pomembno okrepila kmetov materialni položaj.⁴⁰ O tem, kako poživiti gojenje in predelavo lanu, so razpravljali tudi v kranjski kmetijski družbi, kjer so bili v štiridesetih letih posebej zaskrbljeni zaradi vse bolj očitnega propadanja nekdanj razvitega platnarstva in suknarstva na Gorenjskem. Letopisi kranjske kmetijske družbe so leta 1843 poročali, da pripravlja profesor kmetijstva v Ljubljani Schubert v "kranjskem jeziku" napisan priročnik "über Leinbau und Zurichtung des Flaches", v zadnjih predmarčnih letih pa si je družba prizadevala ohraniti in spodbuditi platnarsko obrt z navduševanjem za nove, učinkovitejše češke kolovrate. Prepričanje, da bi bilo s pravočasno modernizacijo kmečke obrti mogoče preprečiti njeno propadanje, je delil tudi predsednik kranjske kmetijske družbe grof Lichteberg, ki je leta 1836 v Ilirskem listu trdil, da je eden glavnih vzrokov za upad gorenjskega platnarstva in suknarstva slabo poznavanje modernih metod in orodij ter "sodobnega okusa". Lichtenberg, ki je bil po ustanovitvi kranjske podružnice Notranjeavstrijskega industrijskega in obrtnega društva tudi njen predsednik, je opozarjal na pomen "skladnega" razvoja kmetijstva in obrti, vendar pri tem še naprej zastopal v kmetijskih družbah zelo priljubljeno stališče, da je bilo "na začetku gospodarstva kmetijstvo" in ima tudi "industrija" v kmetijstvu svoje korenine. "Kultura tal" naj bi tako bila in ostala glavna in prva moč kranjskega gospodarstva, saj se Kranjska - kot je ugotavljal v začetku štiridesetih let - ni uspela "z razširjeno trgovino, rudarstvom in predelavo domačih produktov v pomembnejše fabrikate /.../ povzpeti na tisto stopnjo blagostanja, ki so se je "veselili" njeni sosedge.⁴¹

V štiridesetih letih 19. stoletja je bil problem pomanjkanja denarja na podeželju in kapitala za vlaganja v kmetijstvo očitno že tako pereč, da so mu morali tudi v kmetijskih družbah posveti več pozornosti. Matija Ahacel je sicer že v tridesetih letih opozarjal, da je padec cen kmetijskih proizvodov, ki ga je povzročila deflacija po letu 1820, močno razvrednotil kmetovo delo in povzročil pomanjkanje denarja na podeželju. "Menschenfreund" lahko z bolečino opazuje, kako kmetovalec - ne

⁴⁰ Verhandlungen..., Heft XXVII, Grätz, 1831, str. 162.

⁴¹ Annalen, Jg. 1840-41, str. 51.

zaradi premajhne marljivosti ali nesmotrne uporabe svojih sil, temveč "durch die Preislosigkeit seiner Produkte und die unverhältnismässige Grösse der Auslagen, die mit der Erzeugung seiner Produkte direkt oder indirekt in Verbindung stehe" propada, njegovo zemljišče in nepremičnine pa izgubljajo vrednost, je pisal.⁴² V takšnih razmerah sta v začetku štiridesetih let najprej štajerska in nato tudi kranjska kmetijska družba pozvali graško in ljubljansko (kranjsko) hranilnico, naj olajšata dodeljevanje posojil lastnikom podložnih zemljišč. V kranjski hranilnici pa so bili do pobude precej zadržani, saj so menili, da pomenijo takšna posojila za hranilnico preveliko tveganje. Vseeno so leta 1843 odboru družbe sporočili, da so posojila v znesku 52.867 goldinarjev že dodeli 115 "Rusticalbesitzern" in bodo posojilni fond predvidoma še povečali. Pogojev, ki so jih morali izpolniti posojilojemalci za najem posojila in višine posojil, ki so jih podeljevali, pri tem niso omenjali.⁴³

Kranjska kmetijska družba je bila med tremi kmetijskih družbami hkrati edina, ki je poskušala kmetovo zanimanje za nove oblike dela, postopke, kulture in orodja - kot je znano - spodbuditi tudi z bolj sistematično izdajateljsko dejavnostjo v slovenskem jeziku. Za izdajanje kmetijskih priročnikov v "obeh deželnih jezikih" se je sicer v dopisih guberniju že v letih 1833 in 1835 zavzel tedanji kancler koroške kmetijske družbe Matija Ahacel, ki pa se sam kljub svoji slovenski izdajateljsko-zbirateljski literarni dejavnosti ni lotil priprave kmetijskega priročnika v slovenščini. Po slovensko govorečemu kmetu namenjenih poučnih publikacijah, ki so zvečine izšle kot plod individualnih pobud in prizadevanj avtorjev konec 18. in v prvih desetletjih 19. stoletja, je začela šele kranjska kmetijska družba bolj načrtno skrbeti za izdajanje slovenskih kmetijskih knjig. Sadjarski priročnik Kranjski vertnar župnika Franca Pirca, ki ga je družba izdala v dveh delih (I. del 1830, II. del 1834), je bil več desetletij priljubljena učna knjiga slovenskih sadjarjev, podobno pa so se priljubile tudi Bleiweisove Bukve sa kmeta, ki so pod okriljem kranjske kmetijske družbe izšle leta 1843. Kmetijsko kemijo Matije Vrtovca, župnika iz Šent Vida pri Vipavi so najprej objavljale Novice, ki jih je nekaj časa - kot svoje glasilo in s pomočjo tiskarja Blaznika - prav tako izdajala kranjska kmetijska družba, leta 1847 pa je izšla še v knjižni obliki.⁴⁴

* * *

Obravnavane kmetijske družbe so se torej v prvih letih predmarčne dobe v načinu in oblikah dela še zgledevale po terezijansko-jožefinskih kmetijskih družbah 18. stoletja, toda že od dvajsetih 19. stoletja dalje so zlasti pod vplivom štajerske kmetijske družbe, njenega predsednika nadvojvode Janeza in njegovih somišljenikov širile svojo dejavnost in svoje socialno zaledje. Proces modernizacije kmetijstva je bil sicer v prvi polovici 19. stoletja - kljub prizadevanjem kmetijskih družb in v njih zbranih kmetijskih strokovnjakov - še razmeroma počasen, saj se je - kot je znano - hektarski donos le počasi zviševal, število živine pa je nekaj časa celo upadalo. Toda uspešnosti kmetijskih družb, kot je večkrat opozoril Ernst Bruckmüller, ne kaže ocenjevati samo po neposrednih gospodarskih učinkih njihovih dejavnosti in pobud ali njihovih kratkoročnih zaslugah za spreminjanje razmer v kmetijstvu.⁴⁵ Njihov glavni pomen je bil v oblikovanju modernizaciji naklo-

⁴² K. Dinklage, n. d., str. 185.

⁴³ Annalen..., Jg. 1843, str. 42-43.

⁴⁴ Valenčič, n. d., str. 550-553.

⁴⁵ Bruckmüller, n. d., str. 99-100.

njenega ozračja in razširjanju spoznanja, da so spremembe neizogibne, odpiranje novostim in novim znanjem pa predpogoj vsakega razvoja, ker pač - kot so svarile Novice - "v diru časa vtone, kdor z njim ne plava". In v tem pogledu so tudi predmarčne kmetijske družbe na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem opravljale in opravile pomembno gospodarskomodernizacijsko delo, ki je med drugim dolgoročno zaznamovalo Bleiweisove nazore ter obzorje in pisanje njegovih Novic.

Peter Vodopivec

ON AGRICULTURAL SOCIETIES IN THE CARNIOLA, STYRIA AND CARINTHIA
IN THE PRE-MARCH PERIOD

S u m m a r y

The article focuses on the functioning of the agricultural societies in the Carniola, Styria and Carinthia regions in the pre-March period (1815-1848), emphasizing that in the first years after the wars with the French, these three societies were still modelled after the 18th century societies of Maria Theresa and Joseph II, while already since 1820s they have expanded their activities and social background, especially under the influence of the Styrian agricultural society and its president Archduke John Baptist of Habsburg. The Styrian region agricultural society was the only one of these societies to be organised in branches, operating in smaller towns and rural areas. The Carinthia and Carniola agricultural societies failed to establish any branches, even though they planned to do so in the Carintian, and both of them also had significantly fewer peasants among their members as the Styrian society. In Styria, Archduke John Baptist strived to include peasants in the agricultural society, and he also called upon the Carniolan society to open the door wide to the farmers. However, the Carniolan society claimed that the participation of peasants was hampered by their poor knowledge of the German language, and it did not focus on the issue of how to attract more of them.

So the agricultural societies mostly dedicated themselves to trying out new cultures, tools and production processes. In the Carniolan only a modest number of members participated in these endeavours. Despite that, the activities of the societies expanded. They promoted the modernisation of beekeeping, rearing of livestock breeds, cultivation of fruit trees and vines, undertook land drainage and popularised fire insurance. In the 1840s they also encouraged the cultivation of industrial plants, introduction of chemical fertilisers and animal and human disease prevention. In 1843, the Carniolan agricultural society prepared the list of plants in that region, and all three societies also supported craft trades (especially flax cultivation and processing as well as linen weaving). In the years before the March Revolution, more attention was also paid to the monetary issues of the peasants. The Carniolan savings bank was not very favourably inclined to lending money to the peasants ("den Rustical Besitzern"), but they were already lending it to more wealthy peasants. The Carniolan agricultural society was the only one of these three to have encouraged the peasants' interest in innovations by publishing materials in the Slovenian language since 1830s.

Furthermore, the three societies strived for the division of common pastures and regularisation of (forest) easement. They argued that the pastures should be divided among everyone entitled to them (regardless of whether they owned livestock or not), and that the shares should be determined in regard to the size of the agricultural land that the beneficiaries owned. Similarly, they argued for the abolition of forest easement "subject to appropriate and equitable compensation in kind". However, they have barely touched upon the most important issue in regard to agriculture - the peasants' social position and abolishment of serfdom - before as late as 1848, even though individuals, especially in the Carniola and Styria regions, already claimed that simple economic calculations spoke in favour of abolishing the remaining dues and services of feudal origin, because freedom was necessary for efficient management of agriculture. In 1846, when it was recommended by the Emperor's edict that the dues and services in kind be purchased, newspapers for the first time wrote more extensively about the issue of ownership relations in agriculture. They argued that farmers should arrange the purchase with their lord.

The author concludes the article with the statement of the Austrian historian Ernst Bruckmüller: that the agricultural societies in the pre-March period (1815-1848) should not only be evaluated in regard to the immediate economic effects of their activities. Their main significance lies in the establishment of an atmosphere open to modernisation, agricultural innovations and changes. In this regard, the agricultural societies that the author focuses on have carried out important work in the field of economy and modernisation.